

a filmnézés során létrejövő szubjektíválódás és közösséggé formálódás ténye önmagában legitimálhatja-e, hogy a filmfesztiválról mint külön léttapasztalatról beszéljünk, és ne tekintsük-e azt a filmes tapasztalatunk egyik változatának. De ha a filmfesztivál intézményére úgy tekintünk, mint a filmiparral szemben létrejövő alternatív kultúrára, amely maga is azokra a dilemmákra

keresi a választ, amelyeket az ipari és posztindusztriális világ teremtett, akkor joggal mondhatjuk, hogy Virginás Péter kutatásának nagy érdeme, hogy hozzájárult e jelenség plasztikus bemutatásához, s ezáltal jobb megértéséhez.

Molnár Péter

Szálirány ellen fésült történelem

*Tamás Gáspár Miklós: Antitézis. Ford. Sipos Balázs.
Pesti Kalligram, Budapest, 2021, 456 old..*

A magyar kultúrában különösen ritka az, hogy egy filozófiai könyv megjelenését eseménynek nevezhetjük. A Tamás Gáspár Miklós válogatott esszéit tartalmazó *Antitézis* ilyen könyv. Mára a harmadik kiadások kaphatók a boltokban, a könyvet széles érdeklődés és a recepció kezdeti robbanása fogadta – a filozófia kicsit túlnyúlt a szűkebb szakmai keretein, amit tekinthetünk a filozófiai gondolkodásra való társadalmi-kulturális vágy jelének is.

A kötet a szerző azon fontosabb tanulmányaiból áll, amelyeket 2001 és 2020 között publikált különböző, többnyire angol nyelvű folyóiratokban, online felületeken, és amelyek „a fordulat” után, a marxista hagyományon belül születtek. Az angol nyelvű szövegeket Sipos Balázs fordította, aki odafigyelt TGM sajátos stílusára munkája során, illetve egy világos és a kötetet megközelíthetőbbé tevő előszóval, valamint magyarázó jegyzetekkel látta el a szövegeket, felfejtve az utalásokat az avatatlan olvasó előtt. Ez utóbbiak az esszék gördülékeny, de gondos odafigyelést követelő menetét gyakran durván megszakítják (óhatatlanul, a műfajból eredően), ami miatt érdemes jegyzetekkel együtt és nélkülük is elolvasni a szövegeket.

Az *Előszó*ban a következő sommás állítással találkozunk: „Jelen kötet a *Történelem és osztálytudat* megkésett honi megjelenése (1971) óta [...] a legjelentősebb magyar nyelvű hozzájárulás a »nyugati marxizmus« hagyományához.” (10.) Ezt részben a fogadtatás is

igazolja, ám a tartalom annál inkább – példaként utalnék itt az *Etnicizmus a nacionalizmus után: az új európai jobboldal gyökerei*, melynek különösen antiszemitizmus-elemzése bátran összeolvasható *A felvilágosodás dialektikája* vonatkozó fejezetével.

A kötet zömét a *Kommunizmus* című rész teszi ki, amelyben TGM a 20. század munkásmozgalmának történelmi hagyatékára reflektál. Ebben a részben olvasható az *Igazság és osztály* című nagyesszé, amely a kötet egyik legfontosabb írása: a rousseau-i és marxi szocializmus közötti különbségtétel elengedhetetlen azok számára, akik gondolkodni kívánnak a szocializmusról, illetve meg akarják érteni a marxizmus specifikumát.

A kötet második része a pusztán két tanulmányból álló *Fasizmus*, amelyben az említett *Etnicizmus...* írás mellett a posztfasizmus fogalmát kibővítő, azt az automatizáció gazdasági-technológiai fejleményének kontextusában kvalifikáló esszé szerepel. A kötetből hiányzik a 2000-ben online megjelent *A posztfasizmusról*, amelyben TGM az elmúlt évtized fejleményeit kiolvassa az akkori tendenciákból – ezt a szöveget mint az *Antitézis* egy virtuális fejezetét mindenképp érdemes e részhez olvasni. A kortárs politikai horizont reménytelen állapotáról ezekben az írásokban TGM kíméletlen kritikai éllel és a szokásos útvesztőket elkerülve értekezik. Ezek az írások nélkülözhetetlenek a jelenkori történelem megértéséhez.

A két részt közrefogja egy, a kommunizmusról szóló szabad elmélkedés, valamint a *Rapszódia dialektikus prózában* c. rejtélyes és sziporkázó zárlat, amelyben a szerző a német idealizmushoz, kiemelten Hegelhez tér vissza – ennyiben emlékeztetve Terry Pinkard állítására: inkább marxista hegelianusoknak kell lennünk, mint hegelianus marxistáknak. (Noha sem a gondolkodás tárgya, sem az elmélkedés alaphangoltsága nem változik, a *Rapszódia* mégis elűt a kötet többi szövegétől: „anyaga” inkább a filozófia, mint a történelem – és mégis egyszerre mindkettő.)

Az *Antitézis* egyik legizgalmasabb aspektusa az, ahogyan kifejtésre kerül a 20. század történelmének *filozófiai* olvasata a szocializmus története felől. Filozófiai abban az értelemben, hogy a 20. század *értelméről* szól. Ez a filozófiai történetírás két párhuzamos szinten képez narratívát. Az egyik az „empirikus” történelem, a munkásmozgalom, a „reálszoc” (az államkapitalizmus speciális eseteként kezelt, valamikor létező szocializmusok), a jóléti állam és a szocialista mozgalom aufklérista jellemzői, a rendi társadalom és ennek eltörlése stb. Ez sem „egyszerű” történeti beszámoló, hanem a megannyi jelentés-összefüggés módszeres felfejtése – a történelem számlirány ellen fésülése.

Ezzel párhuzamosan fut a másik történet, amelyet a kommunizmus felejtéstörténetének nevezhetnénk. A kommunizmus folyton rejtőző, lappangó ígéretként, nyomként, kísértekként követi végig a szocialista mozgalmak és a Párt 20. századi történetét. A kommunizmus

hol mint a Párt tagjainak hamis tudata – mely mindezzel együtt mégis igazabb, mint a valamikor létező szocializmusok teljesítménye –, hol mint az antikommunizmust motiváló, metafizikai felháborodást kiváltó lenyomat jelenik meg, tűnik el. A kommunizmus felejtéstörténete leköveti azt, ahogyan a kommunizmus mindig különbözőként az empirikus mozgalmaktól, kísérletektől, mégis mint azok legigazabb magja kísér(t)i a történelmünket – soha meg nem valósulóként, és mégis az egyetlen Valósként, amely „megmarad – változatlanul – külsőnek és idegennek”. (345.)

A kötet zárszava ennek az ezoterikus történetnek fényében kísérteties. A *Rapszódia* első részében a következőt olvassuk: „Az a racionalitás, amely nem külsődleges, hanem hatóokként eleveníti meg a tehetlenségi erőre redukált, az eszes lények közösségében passzivitásnak és tespedésnek nézett rossz állandót (az alátámasztatlan hierarchia mozdulatlan diadalát), démonikusnak tetszik, mintha ördöginek tartanók a fű sarjadását, a röpülést, az erekción, a növekedést, egyszóval mindent, ami fölfelé tart és mozog.” (429.) Ami a korábbi részekben a kommunizmus, az itt a racionalitás, a természetesnek hazudott hierarchia elleni küzdelem – az ész, a gondolkodás, amely megmozgatja a hegyeket. Erre vonatkozik a könyv utolsó sora, mely ironikusan visszautal az ördöginek tetsző racionalításra: „Hegel démoniája hiányzik.” (448.)

Szilágyi Botond

Lábjegyzetek az értelmezés határán

Veress Károly: *Idea és tapasztalat határán. (Lábjegyzeteim Platónhoz).*

Egyetemi Műhely Kiadó; Magyar Filozófiai Társaság, Kolozsvár; Budapest–Szeged 2020. 387 old.

Veress Károly *Idea és tapasztalat határán* c. tanulmánykötete a szerző lejegyzett előadásait tartalmazza, amelyek 2004 és 2019 között hangzottak el az évente megrendezett szegedi *Lábjegyzetek Platónhoz* c. konferenciasorozaton. Ez a tény bizonyos értelemben magyarázza a kötet vaskosságát is:

tizenöt, a szerző bevallása szerint „filozófiai esszé, gondolatkísérlet” található benne, melyeknek témái az erény problémája körül cirkulálnak. A szövegek olyan kérdésekkel foglalkoznak, mint a bűn, barátság, lelkiismeret, gyűlölet, igazságosság, szabadság, felelősség, akarat, ész, hazugság, bizalom, agresszió,

Láng Márk (1994) – doktorandusz, BBTE, Kolozsvár, langmark30@gmail.com